

Dr. Francesc LLOP i BAYO

Antropòleg

963 856 652 / 636 066 978

Joan Llorenç, 62 – 10

VALÈNCIA

E- 46008 (COMUNITAT VALENCIANA)

083038@gmail.com

Cimballa (Aragó), 14-10-2023

La formació dels nous campaners

Estem assistint a una eclosió de grups de campaners sense precedents en els últims anys. Potser a això ha contribuït – no n'estic tan segur – les trobades anuals d'Os de Balaguer¹, el reconeixement dels tocs de campanes com element festiu nacional a Catalunya², la declaració del *Ministerio de Cultura y Deporte* com a *Manifestación Representativa*³, la declaració de la UNESCO⁴.

Però no s'hi confiem: aquestes declaracions solemnes no impliquen, al meu parer, cap protecció legal concreta. Res a veure amb les cinc declaracions de conjunts de tocs com Bé d'Interès Cultural, quatre a la Comunitat Valenciana⁵ i una a Castilla-La Mancha⁶, que si defineixen l'àmbit espacial i temporal, i els elements mobles i immaterials que conformen aquells monuments, és a dir aquells Béns Immaterials reconeguts amb la major categoria i protecció que atorguen les nostres lleis.

Però no és aquest el tema del qual vull parlar, al contrari, aquestes declaracions m'importen poc. Vull reflexionar sobre la necessària formació que han de rebre els nous campaners per poder exercir el seu alt i sonor encàrrec comunitari.

Perquè ara resulta que, potser emparant-se en aquells vibrants reconeixements, qualsevol persona puja a un campanar, pega quatre batallades mal pegades, sense cap tècnica, sense cap relació amb les tradicions locals o

1 AJUNTAMENT D'OS DE BALAGUER *Trobada de campaners* <https://trobadacampaners.com/>

2 DISPOSICIONS DEPARTAMENT DE CULTURA ACORD GOV/150/2017, de 24 d'octubre, pel qual es declaren els tocs de campana Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional – Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (26-10-2017) <http://campaners.com/php/textos.php?text=9426>

3 MINISTERIO DE CULTURA Y DEPORTE *Real Decreto 296/2019, de 22 de abril, por el que se declara el Toque Manual de Campana como Manifestación Representativa del Patrimonio Cultural Inmaterial* – Boletín Oficial del Estado (23-04-2019) <http://campaners.com/php/textos.php?text=10538>

4 UNESCO PATRIMONIO CULTURAL INMATERIAL *El toque manual de campanas Inscrito en 2022 en la Lista Representativa del Patrimonio Cultural Inmaterial de la Humanidad* <https://ich.unesco.org/es/RL/el-toque-manual-de-campanas-01873> (2022)

5 CONSELLERIA D'EDUCACIÓ, CULTURA I ESPORT *DECRET 111/2013, de 2 d'agost, del Consell, pel qual es declara bé d'interès cultural immaterial els tocs manuals de campanes en l'església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora d'Albaida, en el campanar de la Vila de Castelló de la Plana, en la santa església catedral basílica de Santa Maria de l'Assumpció de Segorbe i en la santa església catedral basílica metropolitana de Santa Maria de València* – Diari Oficial de la Comunitat Valenciana <http://campaners.com/php/textos.php?text=5882> (05-08-2013)

6 CONSEJERÍA DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTES *Acuerdo de 09/02/2021, del Consejo de Gobierno, por el que se declara Bien de Interés Cultural el Toque Manual de Campanas, en el municipio de Alustante (Guadalajara), con la categoría de Bien Inmaterial. [2021/1433]* – Diario Oficial de Castilla-La Mancha <http://campaners.com/php/textos.php?text=11630> (18-02-2021)

generals del seu territori, i ja és «patrimoni mundial de la Humanitat». No és això, no és això.

Els vells campaners

Nosaltres vam conèixer, encara, els últims campaners tradicionals de la Ciutat de València. Va ser en 1968, quan encara hi havia dos o tres grups que tocaven en diversos campanars de la ciutat, cadascú en el seu, tot i que la mecanització ja havia arribat, primer en Sant Joan del Mercat (1963), i aquell mateix any la catedral. A imitació del temple major, en poc de temps pràcticament tots els campanars de la ciutat estaven mecanitzats, o com deien en aquells temps, *electrificats*.

És sabut que les campanes tenen tanta energia, per dir-ho d'alguna manera, que o bé enganxen a les persones o li generen un rebuig radical. Nosaltres no sols vam quedar atrapatats per la màgia de les campanes sinó i sobre tot perquè estàvem descobrint un complex món que s'estava esvaint, molt ràpidament, del qual els vells campaners n'eren portadors.

Els parlaven d'una ciutat ideal, estructurada en nivells simbòlics, dels quals el campanar de la catedral era el punt suprem, seguit pels campanars de les parròquies, més avall els campanars i espadanyes de convents, d'esglésies, d'ermites... Un no podia començar a tocar sinó havia començat a sonar el nivell anterior... i després recordaven que *això era abans, quan seguíem a la catedral*.

I no sols era *seguir*, és a dir marcar un ordre jeràrquic en els tocs sinó dialogar, quan calia, entre un i altre campanar, marcant sempre les diferències de categories. Igual passava amb les concepcions del temps, de l'espai, de la comunitat, de la protecció... Conceptes difusos, difícils de comprendre de primeres, però que marcaven totes les regles del seu treball.

Perquè els campaners eren treballadors assalariats. No tenim – millor, no teníem – en les ciutats el model de sagristà-campaner-cantor (i vint oficis més) propis dels pobles petits; pel contrari, els campaners urbans eren professionals pagats, que sols tocaven si eren remunerats.

Certament eren portadors de valors immaterials, fins i tot d'alt contingut espiritual; ells no n'eren conscients. Ells eren contractats, sempre oralment, i establien el programa dels tocs amb el contractador, generalment el rector de la parròquia però també el clavari o president de la comissió de festes, o un simple veí, en cas de festes particulars i sobre tot de tocs de difunts. Contracte oral que no sols marcava els tocs sinó i sobre tot el preu a pagar. No es tocava mai de franc.

I a més estaven les regles dels tocs: una campana petita ha de començar abans d'una més greu i parar després, per exemple. I en cas de vol general, és a dir quan es voltejaven les campanes per a festa major, no sols valia tocar-les totes; en cas de necessitat – pocs ajudants, per exemple – en tocar la petita, una del mig i la grossa, ja *comptava* – també econòmicament – com a toc general.

Tota eixa complexitat, més intuïda que evident, però riquíssima en matisos, em va impulsar a estudiar, i practicar professionalment més tard, l'antropologia, és a dir aquell estudi que tracta de documentar tècniques, valors, coneixements... de l'altre, no pas per *salvar-los* sinó per tractar de comprendre'ls.

Poc després de conèixer els tocs manuals, els campanars de la ciutat anaven *caient*: la parròquia de Santa Creu, antic convent del Carme, on tocarem les campanes manualment per última vegada el 20 de juliol del 1969, en el mateix moment en què els astronautes arribaven per primera vegada a la lluna⁷.

La degradació d'un ofici

Aquells vells campaners – alguns no eren tan grans, és una forma de definir-los – eren els últims d'una tradició força degradada. Havien perdut la pràctica de

7 LLOP LLUCH, José *Últim vol manual de campanes* - Santíssima Creu – VALÈNCIA <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=1719> (1969)

molts dels tocs tradicionals – com ara els tres tocs d'oració al llarg de la jornada – així com arribaven a la màxima simplificació dels tocs, sobre tot en els repics, guardant apenes l'esquema rítmic – base de la comunicació – però oblidant les variacions que diferenciaven no sols la persona que tocava sinó i també el seu estat d'ànim. Així, dels quatre grups que vaig conèixer en aquells anys de campaners a la ciutat de València, sols un practicava regularment els antics tocs de cor, els repics o les variacions de vols de campanes segons la celebració. Un altre va interpretar, per única i darrera vegada, aquests tocs per un enregistrament dies abans de la mecanització de les seues campanes.

Uns anys més tard, quan començarem la meua dona Mari Carmen ÁLVARO MUÑOZ i jo a fer enregistraments sistemàtics de tocs de campanes en vídeo, en 1983, documentàrem al campaner de Yepes⁸, a l'arquebisbat de Toledo. Com és sabut, enllà toquen – o millor dit tocaven – les campanes a seure, repicant de vegades en altra campana. El campaner gran, en realitat el fill del darrer campaner, sagristà com aquell, donava nous significats als tocs antics: el toc de l'oració del mig dia era el toc de crida per dinar; el toc de vespres, un parell d'hores després era per assenyalar el final de la migdiada... però no acabava de comprendre perquè aquest toc, en Quaresma, es tocava al de matí⁹...

L'any següent enregistràvem el darrer campaner de Cariñena¹⁰, a l'Aragó, amb uns tocs molt senzills i repetitius, i poc més tard, per a un programa sonor de la UNESCO al qui era el seu mestre i oncle, una generació més vell¹¹. L'home més jove sols repetia incansablement el mateix esquema rítmic; l'home gran, pel contrari, no parava de fer variacions, per no avorrir ni avorrir-se.

L'aprenentatge tradicional

Durant aquell llarg treball de camp per terres d'Aragó¹² la major part dels qui vam registrar havien abandonat el toc manual feia decennis. Però el recordaven vivament – potser allò que els antropòlegs anomenem *la petite mémoire* – i recordaven sobre tot el llarg procés d'aprenentatge.

Primer que et deixaren pujar al campanar. Després una setmana darrere l'altra, que et deixaren mirar com es tocava. Mirar només, i podien passar mesos i anys sense poder tocar. Però el toc, el ritme, l'esquema rítmic i les variacions anaven entrant poc a poc en el cap fins que un moment que sabien tant el toc que les mans començaven a moure marcant el ritme. Aleshores, el vell campaner agafava les mans de l'alumne i anava conduint el repic fins que, un bon dia,

8 David JUÁREZ; José-David JUÁREZ *Toque de Solem* – YEPES (CASTILLA-LA MANCHA) <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=1001> (1983)

9 L'explicació és ben senzilla, i ens va obligar a aprofundir en la litúrgia *vetus ordo*. Segons antiga tradició eclesial, en Quaresma com en Advent, guardaven dejuni tots els dies de la setmana llevat del diumenge, i menjaven sols després d'haver resat les vespres, una mica com el Ramadà islàmic... Solució, sense trencar la regla: si pel matí, després de la missa conventual, resaven sexta, nona i vespres, a l'hora de dinar, la mateixa de cada dia, ja havien seguit la norma d'alimentar-se després de l'oració vespertina... El campaner de Yepes sols recordava el toc, no el motiu ni la justificació del canvi d'horari.

10 José PINTANEL *Muerto* – CARIÑENA (ARAGÓN) <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=165> (1984)

11 Joaquín PINTANEL LUSILLA *El de muerto* – CARIÑENA (ARAGÓN) <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=468> (1984)

12 Amb sengles ajudes del *Ministerio de Cultura* (1983) i de l'aleshores anomenada *Diputación General de Aragón* (ara *Gobierno de Aragón*) (1984-1985) vam poder documentar 50 campaners de tot Aragó http://campaners.com/php/aragon_videosg.php un treball que posteriorment ens serviria de base per a la nostra tesi doctoral <http://campaners.com/php/textos.php?text=1156>.

setmanes o mesos després, el deixava tocar tot sol. Un llarg aprenentatge que s'iniciava a l'edat en la qual cal fer-ho: entre hui i deu anys, de manera que quedava marcat per a tota la vida.

Junt a la pràctica de la tècnica anaven, contínuament, recitant les normes que calia acomplir per fer perfectes els tocs: els campaners eren conscients de ser la darrera sardina del plat, la qual ningú vol, en la societat, i al mateix temps que el seu treball, *la santa obligació*, havia de ser perfecte, per coordinar, anunciar, acompanyar i protegir la seua comunitat. Un treball humil però imprescindible per al bon funcionament comú. Sabien que les campanes, els tocs, havien de tocar al seu temps, justament per construir el temps dels altres, i això no tenia més mèrit que ser el seu treball.

Mecanització de les campanes

La mecanització ha seguit ritmes diversos segons els territoris, i no va sempre associada a la desaparició dels campaners. Al contrari, a la Comunitat Valenciana, els motors venien de ben lluny. El primer campanar del qual tenim constància va ser la Seu de Xàtiva, en 1923. Però aquella fou una mecanització singular: els jous de fusta foren substituïts per altres de ferro fos, i motors de MURUA, deixant els interruptors en la sala de campanes, ja que el campaner continuava practicant els diversos tocs – cor, repics, mort – amb cordes, com tota la vida, però per voltejar una o totes les campanes, segons les distintes accions litúrgiques, ja no calia comptar amb ajudants per moure les campanes sinó que simplement prement un botó la campana rodava *sola*. Aquest fou un cas extraordinari.

La mecanització de les campanes de la Catedral de Barcelona havia començat per aquells anys, però de manera força diferent. Si abans les campanes anaven *a seure* com fou costum en terres catalanes, ara, el nou sistema instal·lat amb motiu de la introducció de l'electricitat al temple¹³ els tocs eren automàtics... i distints. La mateixa empresa MURUA només ofería un mecanisme, acoblat a jou metàl·lic, que permetia voltejar contínuament les campanes, sense possibilitat de dur-les a seure i encara menys de tocar-les manualment. Les campanes encara romanien al seu lloc original, però el toc i la sonoritat eren força diferents.

A terres valencianes, el primer campanar electrificat fou el de la parròquia del Salvador de Borriana en 1934¹⁴. Possiblement el motiu principal foren els desacords laborals amb els campaners amagats amb els avantatges positius de la intervenció: major regularitat, precisió, sonoritat, harmonia... Just el contrari del que anava a passar. Però eren els primers de la diòcesi i de tot el territori valencià, llevat de Xàtiva, la qual cosa els convertia en capdavanters de la modernor.

Durant la guerra civil moltíssimes campanes litúrgiques foren destruïdes i pensem que no tantes campanes de rellotge com a Catalunya foren conservades, atenent al seu ús *civil*. No obstant, a terres valencianes es va produir, a partir del mateix 1939, la recuperació massiva de campanes, en la majoria de campanes noves, de forma que en la pràctica totalitat dels més de 2.200 campanars

13 El prevere Francisco BALDELLO en dos articles de La Vanguardia dona dues dates contradictòries de la motorització de les campanes de la catedral de Barcelona. En *Los servidores del templo – Pequeña historia de la Catedral de Barcelona* <http://campaners.com/php/textos.php?text=3849> (04-12-1969) afirma que les campanes es van mecanitzar quan arribà en 1911 l'electricitat al temple. No obstant, en un article anterior al mateix periòdic *Pequeña historia de la Catedral Barcelonesa – Las campanas* <http://campaners.com/php/textos.php?text=1005> (12-03-1969) afirma que *el sistema eléctrico, que funcionaba desde 1929, año de la Exposición Internacional de Barcelona*. Ens quedem de moment amb la segona data, ja que hi ha fotos del 1917 amb la instal·lació tradicional.

14 HOJA PARROQUIAL *La electrificación de las campanas en 1934* <http://campaners.com/php/textos.php?text=1202> (1934)

valencians, les campanes no sols foren reposades sinó que, de manera general, augmentà el nombre respecte a les que hi havia abans del saqueig.

En 1954 el fonedor valencià Salvador MANCLÚS ofereix *un volteo eléctrico PATENTADO y un automático para realizar toda clase de toques*, sistema semblant al que ofereix pels mateixos anys el fonedor Germán ROSES, també valencià. Els dos mantindran durant anys diversos litigis en els jutjats per demostrar que l'altre és una còpia del propi sistema, tot i que són mecanismes i jous metàl·lics ben diferenciats. No obstant altres sistemes per voltejar existien en el mercat: l'esmentat de MURUA, de VILLANUEVA SÁENZ, de ROSAS... pràcticament tots els fonedors, pels anys 60 faran el seu propi mecanisme, substituint sempre els jous de fusta per altres metàl·lics i amb motors continus de gran potència i despesa d'energia. Ben lluny dels sistemes utilitzats en tota Europa on, aprofitant els jous històrics, de fusta, acoblaven diversos mecanismes per continuar ventant o repicant les campanes.

Les mecanitzacions, en el territori valencià, com hem dit, no són causades per la major edat o la desaparició dels campaners, sinó per la imitació d'altres campaners, basant-se en falsos paradigmes com són la modernitat, la simplicitat litúrgica, l'economia o la major disponibilitat. No hi ha campaners grans que encara toquin; potser viuen, però les seves campanes estan motoritzades des de fa trenta o quaranta anys.

A Catalunya, pel contrari, hi ha dos models de mecanització que podríem valorar segons el seu cost. Les mecanitzacions *econòmiques*, fetes a sovint per empreses unipersonals, de vegades rellogers o electricistes locals, que posen un electromall de qualsevol manera en qualsevol lloc, però que semblen posats amb mala fe per evitar els possibles tocs manuals. Les instal·lacions antigues estan completes, la palanca per ventar la campana també; doncs, posen el martell de tal manera que impedeixi poder moure la campana. Quan no substitueixen l'antic batall per un electromall intern que ara sí, impedeix fins i tot els repicons manuals¹⁵.

Les mecanitzacions *cares* segueixen un altre model, imposat per Montserrat i imitat, quan era possible. Es tracta de substituir les velles campanes, *desafinades*, per altres de noves, a ser possible alemanyes, com si no haguessin altres fonedors no sols en l'Estat sinó també arreu d'Europa, ubicar-les a l'interior del campanar i tocar-les a l'estil *llançat*, és a dir quan els batalls colpegen dalt de la campana i no pas baix. El conegut instal·lador i fonedor GUIXÀ, de Monistrol de Montserrat, qui va fer la pràctica totalitat d'aquestes instal·lacions, escrivia en un full parroquial de Zaragoza, on havia instal·lat el seu sistema i dues campanes noves per completar aquelles dues que durant decennis estaven en el campanar:

¿En qué consiste la nueva reforma de la sonería de nuestras campanas? Pues, sencillamente. en la electrificación y automatización del sistema campanil mediante la instalación de motores de semivolteo. El semivolteo trae como consecuencia un control más perfecto de la sonoridad de cada campana, pudiendo tener las máximas resonancias y los máximos efectos. Por el sistema de medio volteo las campanas se balancean hasta una altura aproximada de 180 grados y el badajo golpea a la campana cuando ésta ha alcanzado su punto máximo ascendente. Una vez que ha golpeado el badajo, se retira rápidamente y baja junto con la campana, golpeando a continuación y de la misma manera en el lado contrario. Como se comprende, el ritmo de la campana es siempre acompasado, ya que se

15 Delfí DALMAU i ARGEMIR – Parròquia de Sant Francesc de Sales – BARCELONA <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=175451> (2012)

Delfí DALMAU i ARGEMIR – Parròquia de Sant Sadurní de Collsabadell – LLINARS DEL VALLÈS <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=186069> (2009)

Mari Carmen ÁLVARO MUÑOZ; Francesc LLOP i BAYO *Catedral de Santa Maria* – GIRONA <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=8254> (2004)

*basa en la ley del péndulo, siendo su sonoridad perfecta. Este sistema está fundado en los estudios del decimonónico artífice vienés Christian Doppler y sustituye al antiguo voltaje total a mano o eléctrico, en el que el badajo, golpeando brutalmente la campana en la tase descendente, ahoga en gran parte la sonoridad*¹⁶.

En la catedral de Barcelona¹⁷, durant segles, tenien campanes desafinades i no ho sabien fins que arribà en GUIXÀ i les va ordenar. Va gosar treure fora campanes gòtiques – la veu més antiga viva del temple – per altres seves, *perfectament afinades*, va gosar intervenir al menys en una campana del XVIII, *afinant-la* i tenim dubtes si no ho va fer en la gran Tomasa, i tot en nom de la harmonia i de la sonoritat... Què s'havia cregut? Què durant segles els canonges eren ignorants en música fins que ell arribés? A més, què vol dir *afinades*?

A la catedral de El Pilar, a Zaragoza, va anar més lluny, fonent campanes antigues, afegint campanes del rellotge – les campanes del rellotge corresponen a un altre món conceptual i mai es mesclaven amb les altres – i ampliant l'antic conjunt de sis campanes més la *Pilara* o campana major, central, per dues més, *perfectament afinades* que com és natural no harmonitzen amb les altres.

I sobre tot, aquests sistemes, dels quals alguns encara estan tan orgullosos, segurament perquè trenquen amb les salvatges tradicions locals de campanes ventades i dutes a seure, i manipulades per mans humanes, aquests sistemes *moderns* impedeixen totalment el toc manual. Quanta supèrbia! I tot en nom de la harmonia, del progrés, de la modernitat, de la perfecció musical, de la comoditat...

Els nous paradigmes

L'únic argument cert és la simplificació litúrgica després del Concili Vaticà II, però els tocs antics tenien bastant elements i una gran adaptabilitat per adaptar-se a les noves necessitats litúrgiques. No és per tant un motiu suficient, com tampoc ho és l'economia que pot suposar la mecanització. Com bé observava amb tristor Paco PLA, campaner del Salvador de València, que cobrava unes 1.000 pessetes per cadascun dels cinc o sis voltejos anuals del temple, amb les 260.000 pessetes que costaven *els motorets* ell podria haver tocar gratis tota la seva vida.

El principal argument, la comoditat, significava sobre tot un trencament radical amb la tradició. Aquell sistema de tocs, que relacionaven espai simbòlic, amb temps litúrgic i reflex d'una comunitat jerarquitzada, eren ja incomprensibles per als responsables eclesials, que volien tocar el que volguessin quan volguessin. Si un mossèn era *campaner*, podia – i pot, que el tema està encara viu – tocar totes les campanes al vol per a qualsevol motiu, fins i tot les misses dominicals, toc que estava reservat per a les quatre o cinc grans festes anuals: sobre tot el Corpus, els titulars del temple i potser també Pasqua i Nadal. Res més.

Amb una aplicació *ampla* de les noves normes conciliars, es treien fora els tocs *inútils*: oració, tres vegades al dia, ànimes al caure la nit, tocs de difunts, totalment desapareguts en la ciutat, tocs de laudes o de vespres ja inútils, perquè

16 PARROQUIA DE SANTA ENGRACIA DE ZARAGOZA *Campanas de Navidad Un estupendo regalo para nuestra parroquia* <http://campaners.com/php/textos.php?text=30> (1972)

17 Carles FARGAS i BONELL / Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya *Catedral de Barcelona* <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=135320> (1917)

Carmen PERARNAU DE BRUSE *Catedral de Barcelona* <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=5808> (1962)

Mari Carmen ÁLVARO MUÑOZ; Francesc LLOP i BAYO *Catedral de Barcelona* <http://campaners.com/php/campanagran.php?numer=44027> (2007)

els temples que fins el concili mantenien aquelles oracions comunitàries, les havien abandonat. Sols tocaven a missa, i sols tocaven voltejant les campanes. La resta havia desaparegut. Un dels raonaments aportats pels preveres és que, com a responsables de la parròquia, podien modificar, al seu gust, els tocs de campanes que havien perdurat segles. L'argument és una fal·làcia: no és només una forma de fer present l'Església en el món; és també una forma de comunicar. Canviant els codis, canviant les formes o bé es canvia el contingut o bé aquest esdevé incompreensible per a la comunitat.

Com hem dit, aquest fenomen, pròpiament valencià, va suposar en uns vint anys la pràctica mecanització de les campanes substituint els tocs antics i diferenciats, poble a poble, fins i tot campaner a campaner, per una sèrie de tocs estàndard, distints segons les empreses.

Les empreses

Com sol dir-se en català, cada sastre fa el seu nus. El mateix passa amb les empreses de campanes. Unes proposaven, modificant tot el conjunt tradicional, el vol complet. Però al canviar les estructures de les quals penjen les campanes, canviava la sonoritat i per tant ja no eren *les nostres campanes sinó unes altres*.

Altres empreses, però, i aquest fenomen es va donar sovint a Catalunya, posaven les campanes a tocar amb el sistema de balanceig europeu: molt més ràpid i amb una altra sonoritat, o com deien alguns, amb un so més buit, ja que les campanes, sols *besades* pels batalls, ressonen molt més que amb els tocs tradicionals. Per no dir què, en molts llocs, aquest toc *a mig vol* és un toc de difunts, de mort... en compte de tocar a festa, toquen a mort tot temps...

Altres empreses, sovint amb menys coneixement o infraestructura, sols posaven – i posen – electromalls externs, posats amb tan mala voluntat que no sols no reproduïen els tocs antics sinó que impedeixen o dificulten en gran mesura els tocs tradicionals.

Cal recordar un canvi important: si en els anys cinquanta hi havia una desena de fonedors de campanes a tot l'Estat – dos a Catalunya, dos a la Comunitat Valenciana – i que aquells eren els exclusius instal·ladors de les campanes, en l'actualitat hi ha sols cinc fonedors de campanes – cap a casa nostra – i una vintena d'empreses de manteniment i restauracions de campanes, les quals es dediquen exclusivament a aquest treball.

Però ni abans ni ara cap dels fonedors ni de les empreses instal·ladores compta amb un tècnic amb una mínima formació patrimonial. Tampoc compta la gran majoria amb enginyers diplomats o tècnics, la qual cosa complica encara més la seguretat, l'acústica, l'accés i el manteniment de les instal·lacions.

Com hem dit adès, cada empresa té el seu sistema, i el proposa com a única alternativa. Davant l'absència de projectes de restauració, independents de les empreses i fins i tot dels gestors del patrimoni, son, encara avui, empreses les que proposen, posen i imposen mecanismes que com tota instal·lació campanera determinarà els tocs presents i futurs, especialment limitant d'una manera o una altra els tocs manuals.

Els nous campaners

I després d'aquesta llarga introducció ens trobem finalment amb els nous campaners. La diferència amb els vells campaners és absolutament radical: no sols els diferencia el no ser remunerats.

Els vells campaners eren sols conscients del seu servei a la comunitat mitjançant un sou. No es reconeixien – encara que ho eren – com a portadors d'emocions, constructors d'identitats, marcadors del temps comunitari. Eren campaners i eren pagats per això, senzillament. I per poc tòpic que sembli, no feien distincions sexuals per tocar campanes: sovint les dones tocaven entre setmana i potser però no sempre els homes tocaven els majors esforços dels tocs de festes o

de difunts grossos. Però no hi havia una interdicció, de manera general, a les dones per tocar les campanes.

Els nous campaners comencen – de manera general, hi ha honroses excepcions – elaborant un nou model de samarreta: sembla que si no van uniformats, no són campaners. I després – com son Patrimoni Mundial de la Humanitat – toquen el que bo els sembla, quan els sembla i quan els sembla. I això, dissortadament, amb l'aplaudiment comunitari, agraïts per haver *recuperat* una tradició.

De manera general ignoren – tampoc els hi importa gaire – quines campanes toquen, quals eren els tocs antics, i sobre tot quines eren les regles que calia aplicar per tocar. Avui son bastants per tocar la grossa, doncs, toquen la grossa. No en tenen de ganes, no la toquen, ningú els va dir res.

Generalment repiquen les campanes – repicar és un dir: l'antic tritlleig requeria sempre que un campaner toqués al menys dues campanes, una en cada mà, per produir ritmes agradables, controlats i comprensibles. Perquè, a la fi, i no ho oblidem, els tocs de campana són la comunicació entre el temple i la comunitat. Si m'apureu massa, la construcció comunitària a través dels tocs. Però no són un espectacle: els campaners no fan *concerts* sinó que toquen, per marcar temps, espais, persones importants per a la comunitat.

Els concerts de campanes¹⁸ són la màxima expressió de tot aquest destrellat: durant una hora o més, *es recupera el paisatge sonor perdut* a partir de sorolls produïts per persones que mai abans havien tocat campanes i que probablement mai més tornaran a tocar-les, seguint unes partitures estèticament molt belles però impossibles de seguir.

En realitat tot aquest caos és el fruit dels temps passats: la pèrdua de tocs antics, no sols en la forma sinó en el contingut; la desaparició de les regles que ordenaven els tocs segons una estricta i ben pensada jerarquia; els mecanismes que sonant durant trenta o quaranta anys han conformat uns nous tocs, *tocs de tota la vida*, que fan intel·ligibles i inel·ligibles els tocs antics.

Una necessària formació

En principi, l'única diferència entre campaners vells i campaners nous hauria de ser la remuneració: els nous no son pagats, sinó que conformen grups de voluntaris organitzats.

Però han de comportar-se com a **professionals** tot i que **no remunerats**, i per tant han de ser formats.

Han de **conèixer les seves campanes** i la seva història (sense ometre destruccions, refoses o males electrificacions). Ara sembla políticament correcte oblidar les destruccions massives i intencionades de campanes durant la guerra civil, tema que està per estudiar amb calma i documentació, però que cal fer.

Han de **conèixer els tocs antics**, i algú els ha d'ajudar per adaptar-los a la realitat actual, tant eclesial com social. Sense oblidar que els tocs, com les festes majors i menors, tenen sempre un origen i un simbolisme religiós que cal conèixer.

Han de **saber**, per tant, **de litúrgia**: quan es pot i no es pot tocar, i perquè. Què signifiquen les vespres, o la missa major, o la processó o fins i tot l'inici de la festa, és a dir l'entrada en un temps distint, el temps sagrat de la festa. Per tant han de tenir coneixements del cicle diari, setmanal, litúrgic anual (començant com s'escau en Advent i no pas el primer de gener), els distints tocs de difunts, els distints tocs de protecció.

Han de **conèixer altres tocs**, vull dir tocs d'altres territoris, pròxims o llunyans, no pas per imitar-los sinó per ser conscients què, amb formes diferents els missatges poden ser semblants. De manera general sobre l'ús de les campanes en

18 TN *Concierto en el Casco Histórico de la Ciudad de Buenos Aires* <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=257> (2010)

les cinc grans religions: budisme, cristianisme, islamisme, hinduisme, judaisme. De manera particular en el cristianisme en general – totes les esglésies cristianes es caracteritzen per l'ús de les campanes – i concretant més els usos en l'Església Catòlica, arran de l'Estat, a casa nostra...

Han de saber **conservar les instal·lacions** i conèixer els seus límits: quals coses poden i han de fer els campaners i quals altres han de ser fetes per empreses especialitzades. Fins i tot haurien d'estar capaços de demanar i gestionar subvencions – sempre amb la supervisió dels responsables del temple – per conservar, restaurar o divulgar les seves campanes i tocs.

Sense oblidar que han de **constituir-se en associació** reconeguda, per tenir un NIF, per poder rebre subvencions de funcionament i de manteniment i sobre tot i essencial, per tenir una assegurança que cobreixi tant als campaners com als visitants o la seva responsabilitat civil, més enllà de les assegurances que tingui el temple.

Han de **formar-se contínuament**, revisant els propis enregistraments per millorar tècniques i tocs, per conèixer, practicar i divulgar els tocs antics, per créixer com a campaners i com a persones.

I sobre tot han d'aprendre – cosa bastant difícil en els temps actuals, en els quals demanem immediatesa per a tot allò que fem – **han d'aprendre a ser pacients**: esperar entre toc i toc (els silencis també formen part del toc!!!), tocar la campana que calgui, quan calgui i no pas quan em vingui en gana, i sobre tot esperar a aprendre, poc a poc, lentament, les velles tècniques, per no posar ni posar-se en perill movent les nostres campanes. I potser oblidar la immediata – i inútil – difusió de les xarxes, de la qual no queda record, per concentrar-se en el més alt, sonor i necessari treball al servei de la comunitat.

I també **evitar** les ara massa freqüents **exhibicions o concerts**. En les primeres es toquen, més com a espectacle que com a crida o senyal, tots els tocs locals, coneguts o inventats, més com a mostra d'habilitat que per tractar d'instruir als assistents. La representació seguida de tots els tocs només té sentit per documentar pràctiques, coneixements i *savoir faire* d'un campaner gran, per transmetre'ls a les generacions futures, per compartir aquella saviesa.

Els concerts, pel contrari, fan *tabula rasa* de tradicions, de costums o de tècniques locals, i toquen, fora de context, una peça amb forma musical – partitura més o menys elaborada – en uns instruments que no estan fets per fer música si no pas comunicació.

Els campaners, els nostres campaners, no *fem concerts* quan toquem; senzillament *toquem*, és a dir formen part, potser la més sonora però no pas la més important, d'un conjunt de rituals, que tenen un sentit comunitari, precisament perquè es repeteixen al llarg del temps: de manera cíclica en el calendari litúrgic anual, de manera única en el calendari de les persones. Els tocs no són música: són comunicació també d'emocions, però no ens quedem amb aquesta idea simplista. Tenen un sentit comunitari, al través del ritme i de l'harmonia, vistos des d'una perspectiva local, no pas des del punt de vista musical clàssic.

I els *concerts* encara més: tractar de fer que instruments per a la comunicació comunitària – no parlem pas dels carillons que són un altre món conceptual, més pròxims, i tampoc, al món dels tocs dels rellotges – es comportin com instruments musicals és ignorar el seu paper central de comunicació, encara avui, i no sols que sobre tot, per als creients sinó per tota la comunitat local.

Conclusió

Tot aquest llarg discurs pretenia, tan sols, justificar com els tocs antics, que tenien una forta coherència amb les comunitats locals, per diversos motius es van anar simplificant, tant amb l'excusa del Concili Vaticà II (les conclusions del qual no justificaven aquests canvis tan radicals), de la modernitat, de la imposició de tocs

molt limitats per les empreses, fins i tot per la voluntat personal dels rectors que ordenaven o desordenaven els tocs locals, oblidant que es tractava d'un mitjà de comunicació arrelat, que no es pot canviar segons canviï el mossèn actual.

Tot això justifica que ara, qualsevol, puja i toca qualsevol cosa, i ja pensa que està recuperant patrimoni. La recuperació patrimonial passa per una llarga formació tant teòrica com pràctica, i per una adaptació dels tocs a la vida litúrgica del temple on estan les campanes, a la vida comunitària de la població. Sense aquesta formació, sense aquest necessari equilibri i contenció, difícilment tindran futur els prolífics tocs manuals de campanes actuals.

Però hi ha motius d'esperança. Alguns campanars, lentament, com Valls, tornen a ventar, manualment les campanes¹⁹... Queda poc per que acabin dutes a seure...

Francesc LLOP i BAYO (València 1951) és doctor en antropologia social i tècnic jubilat d'etnologia de la Generalitat Valenciana. Ha dedicat tota la seua vida professional a les campanes, els campanars i els tocs i en aquests moments coordina el web <http://campaners.com> possiblement el més especialitzat en aquests temes en tota la xarxa. Ha realitzat nombrosos registres de campanes, entre ells *l'Inventario de campanas de las Catedrales de España* per encàrrec del *Ministerio de Cultura*. Ha fet i ha seguit propostes de restauració en moltíssimes torres de campanes, especialment en les catedrals de València, El Pilar de Zaragoza, Sevilla, Pamplona, Huesca, Murcia o Santiago de Compostela entre altres. En els últims anys està participant en diversos programes internacionals sobre restauració de campanes, especialment a Mèxic.

19 ALBERT DE VALLS, AIDA SÁNCHEZ *Toc per la Pau al món* <http://campaners.com/php/v0g.php?numer=1904> (2020)